

Владимир Рибич

vrubic@f.bg.ac.rs

Српска политичка антропологија у 21. веку* **

Апстракт:

Актуелни тематски опсег српске политичке антропологије указује да ће се, у 21. веку, она конституисати као научна дисциплина посвећена проучавању политичких култура. Због тога, важно је разумети да су политичке културе одређене политичким идиомима, као и политичким мишљењима и деловањима произашлим из тих идиома. Интегрисање теорије светског система у тако засновану политичку антропологију требало би да омогући историјску контекстуализацију политичких култура.

Кључне речи:

српска политичка антропологија, политичке културе, политички идиоми, теорија светског система, политичка инструментализација, политичка мобилизација

Како Слободан Наумовић указује, политичка антропологија се, почетком 1990-их година, појавила у Србији као „изданак модерничке тежње за проширивањем тематских оквира етнолошких истраживања“. Убрзо се оријентисала на „критичку анализу различитих области политичког живота“, што је резултовало сакупљањем „обимне, али сразмерно уско фокусиране“ грађе о новим темама и проблемима (политичка комуникација, политички фолклор, српска национална митологија, политичка симболика простора, инструментализација традиције...), преузимањем, односно развијањем „теоријских оквира за анализу тог материјала (етнонационализам, политичка инструментализација, изум традиције...)“, као и преиспитивањем, а онда и делимичним преобликовањем „дотадашње политике српске етнологије/антропологије као друштвене науке, увођењем компоненте друштвене и културне критике“ (Наумовић 2005, 39-40). При томе, иако су неки од српских политичких антрополога „свесно неговали објективистички приступ, они најугицајнији су усвојили мање или више

* Овај чланак је резултат рада на пројекту Трансформација културних идентитета у савременој Србији и Европска унија (177018), који Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије финансира у целости.

** Овај чланак је настао из реферата представљеног на научном скупу *Етнологија и антропологија у Србији данас*, одржаном 29. и 30. новембра 2012. године, у организацији Етнолошко-антрополошког друштва Србије.

изражени моралистички и имплицитно или експлицитно критички приступ политичком животу у Србији“ (Наумовић 2005, 35).

После 2000. године, морализам и политичка ангажованост радова појединих аутора су хипертрофирани све до предлога да се напусте „културно-критичке конструктивистичке позиције“ и замене „пастирским“. Циљ тога је да се помогне „професионалним националним радницима да своје концепције националног достојанства, очувања националног идентитета и сродне циљеве остваре не у конфронтацији, већ путем уклапања у међународне интеграције“, то јест, да се „консеквенционалистички политичким средствима објашњава националистима шта је у ствари корисно по нацију“ (Milenković 2010, 14-15). Предузимање такве мисије захтева политички консензус какав је међу српским (и било којим другим) антрополозима мало вероватан. Још је невероватније да би политички актери мењали своје ставове под утицајем антрополошког мисионарења. Зато, ово не треба третирати као реалан правац развоја српске политичке антропологије.

Сматрам да ширење тематске разноликости у истраживањима са почетка 21. века ствара добру основу за теоријско утемељење српске политичке антропологије, чему нарочито могу да допринесу проучавања политичке инструментализације и политичке мобилизације. Верујем да она постављају најчвршћи темељ за формулисање нових и унапређивање постојећих дефиниција и теоријских модела.

Међу истраживањима политичке инструментализације, рад Слободана Наумовића се нарочито издваја својим значајем. Захваљујући том аутору, стекли смо изузетно широк увид у то како је традиција употребљавана у политичком и целокупном јавном животу Србије, претежно од 1985. до 1995. године, уз компарације с примерима из 19. и 20. века. Наумовић пише, пре свега, о „*националној* традицији, оној коју појединци који се поистовећују са одређеном нацијом сматрају *симболом континуитета и идентитета те нације*“. Истовремено, традиционализам види као активну, афективну и вредносно мотивисану диспозицију ка „различитим садржајима који се преносе међу генерацијама и доприносе одржању континуитета неког конкретного друштва“ (Naumović 2009, 15).

Наумовић тврди да је, крајем 1980-их и почетком 1990-их година,

„неотрадиционалистичка реторика омогућавала политичким актерима да се суоче са преовлађујућим политичким проблемима тренутка (кризом легитимитета комунистичког режима у стању разградње, потребом изналажења заједничког језика с растућим српским национализмом, против кога се комунистичка елита прво борила, а потом и покушавала да се стави на његово чело, потребом да се изнађе легитимацијски оквир за започету политичку транзицију, потребом

да се оствари припрема јавног мњења за рат итд.) и да је због тога имала пре инструментални него фундаментални карактер“ (Naumović 2009, 10).

На основу тога, исти аутор описује однос новонасталих српских партија према употреби симбола као „*волунтаристички инструментализам*“, који, нарочито, долази до изражаја приликом изборних кампања, веома важних догађаја и „промене опште политичке оријентације странака“. Тиме се потврђује „инконзистентност односа српских политичких странака према традицији и традиционалним симболима“, као и да је „традиционалистички фундаментализам“ присутан само код маргиналних партија. Зато, Наумовић закључује да „неотрадиционалистичку реторику савремених парламентарних политичких странака у Србији треба тумачити као превасходно инструменталну, у смислу да је мотивисана политичким успехом за који се претпоставља да ће га донети употреба одређених традиционалних симбола и вредности“ (Naumović 2009, 301-303).

Према Наумовићу, слично је било и у време настанка српске нације. Он констатује да је из вишевековне потчињености Срба страним елитама „произашло непостојање старог режима који би се обнављао после револуције“. Зато, „српска револуција“ има „карактер ослободилачког рата од османског режима, а не социјалног преврата који саввим преокреће односе између локалних друштвених слојева“. Услед тога, српски неотрадиционализам не треба промишљати као „политички сан о рестаурацији развлашћене аристократије, већ пре као производ српске интелектуалне елите у настајању, која је идеје црпла из симболичког језгра које се састојало из историјских сећања о средњовековној слави, претварајући их у симболички инструмент за легитимисање свих оних жртава коју је једина постојећа социјална база новонастајуће националне државе – аутархично сељаштво – морала да претрпи“ (Naumović 2009, 299-300).

Драгана Антонијевић је други српски аутор који проучавању традиције посвећује обимно истраживање. Прецизније, она се бави инструментализацијом две митополитичке парадигме оличене у Карађорђу Петровићу и Милошу Обреновићу, вођама Српске револуције. Антонијевићева наглашава да „српска историјска и народна традиција схватају Карађорђа и Милоша као *две различите политичке парадигме, моделе* који фигурирају као путокази и смернице за политичко понашање, постајући нарочито значајни у кризним временима“. Као политички симбол у српској традицији, Карађорђе представља хероја, ратника и револуционара, док се кнез Милош доживљава као дипломата и вешт државник (Антонијевић 2007а, 8-9).

Антонијевићева указује да је, већ у првој половини 19. века, постала очигледна „амбивалентност опредељења српског становништва ка

различитим путевима ослобођења и изградње државе“, као и да је, у политичким идејама и вредносним оријентацијама, та двојност опстала све до данас (Антонијевић 2007б, 195-196). Исти аутор објашњава:

Таква *подвојена парадигма*, која размишља по искључивој, бинарној логици типа „или-или“, испољила се као *базични структурални образац политичког понашања* српског народа, онемогућавајући доношење општег националног консензуса о томе шта нам ваља чинити у критичним историјским тренуцима, као што је то био случај у последњој деценији 20. века. Питање вредновања и реинтерпретације поменутих образаца у српској традицији показује се, стога, као значајно питање *политичко-историјске антропологије* (Антонијевић 2007а, 9).

Нажалост, „вредновање и реинтерпретација“ воде Драгану Антонијевић до поједностављујућег фаворизовања Милошеве парадигме, као пожељније у српској политици, нарочито у контексту распада Југославије и ратова на Балкану у последњој деценији 20. века (Антонијевић 2007б, 119-201). Такво вредносно опредељивање црпи легитимитет из ауторове импресивне ерудиције и несумњиве интелектуалне храбрости, али проистиче из недовољно акрибичне реконструкције историјског контекста конкретних политичких дешавања.¹ Ипак, нео-

¹ Позивајући се на Мишу Гленија, Драгана Антонијевић пише да је неприхваћени Споразум из Рамбујеа, из фебруара 1999. године, требало да, „с једне стране, примора Албанце да одустану од захтева за независношћу Косова, а с друге стране да натера српску власт да јужној покрајини обезбеди широку аутономију уз гаранцију и присуство НАТО трупа на Косову“. Антонијевићева закључује да је, одбијајући да прихвати Споразум из Рамбујеа, српска власт одлучила да, „користећи се *Карађорђевој парадигмом*, пркосно сачека ‘судњи дан’“ (Антонијевић 2007б, 171-172). Сматрам да би било знатно теже да се тадашњој српској власти припише пркос и фатализам, ако би се узело у обзир да је Споразум из Рамбујеа предвиђао да, три године од почетка његове имплементације, коначни статус Косова буде одређен на основу воље његових становника, што би омогућило расписивање референдума на којем би се, сасвим извесно, косовско-метохијски Албанци изјаснили за независност (Weller 1999, 244-245). Разумевању српске „тврдоглавости“ значајно може да допринесе и подсећање да је ултимативно понуђени „споразум“ требало да гарантује потпуно слободно кретање и боравак НАТО трупа на целој територији Савезне Републике Југославије (СРЈ) (Posen 2000, 44). Тешки услови који су, у Рамбујеу, постављени српској страни чине уверљивом тврдњу Џејмса Џорџа Цатраса да је један виши функционер Администрације САД незванично изјавио да су пред Србе намерно постављени захтеви које они не могу да испуне, као и да је Србима „потребно мало бомбардовања“, те да ће да га и добију (Jatras 2000, 24). На основу свега тога, можемо да закључимо да, у Рамбујеу, Србима није остављен било какав избор, па ни онај између Карађорђевој и Милошевој парадигме.

спорно је да, уз понеку ману која им се може приписати, две обимне студије које је Драгана Антонијевић посветила митополитичким парадигмама Карађорђа и Милоша представљају радове од фундаменталног значаја за развој српске политичке антропологије у 21. веку.

И сам сам, својим радовима посвећеним употреби национализма у политичком животу Србије на крају 20. века, допринео корпусу истраживања политичке интрументализације. Национализам третирам као основни елемент скоро свих политичких идиома, који одређују оквир модерног политичког мишљења и деловања. Зато се националистичким може назвати свако политичко мишљење и деловање засновано на националном идентитету и чији циљ барем неки политички актери дефинишу као национални интерес (Рибих 2011а, 47). Тако схваћен национализам је стратешки употребљаван у сукобима између различитих политичких актера у Србији, од 1990. до 2000. године. Показао сам да су кључне стратешке тачке, односно теме ових конфликта биле: политичка улога најзначајнијих националних институција цивилног друштва², однос нације и државног уређења, национално јединство и рат за националне циљеве (Рибих 2005).

Употреба национализма и традиције била је веома заступљена у политичком животу Србије и 1980-их година. Српски национализам, југословенски паннационализам, као и традицијске тековине социјалистичке револуције и партизанског антифашистичког покрета из Другог светског рата имали су изузетно важну улогу у реторици Ивана Стамболића и Слободана Милошевића, два најзначајнија српска комунистичка лидера у претпоследњој деценији 20. века, чији је циљ био промена Устава Социјалистичке Републике (СР) Србије и Устава Социјалистичке Федеративне Републике (СФР) Југославије. Стамболић и Милошевић су се, у својој реторици, залагали за успостављање равноправности Србије и Срба с другим републикама и „народима и народностима“ у чврсто интегрисаној федералној Југославији. Да би се то постигло, према овој двојци српских комунистичких вођа, било је потребно реинтегрисати Војводину и Косово и Метохију у политичко-правни поредак Србије, пошто је тадашњи уставни положај те две покрајине знатно ограничавао суверенитет и функционалност Србије, чинећи је, на тај начин, инфериорном у односу на друге југословенске републике. Истовремено, они су осуђивали централизам, унитаризам и српски национализам³, али су и оспорили међу југословен-

² Мисли се на Универзитет у Београду, Српску академију наука и уметности (САНУ) и Српску православну цркву (СПЦ).

³ У реторици српских и југословенских комуниста, национализам је представљен као изразито негативан друштвени феномен. С друге стране, ја третирам национализам као вредносно неутралан теоријски појам и друштвени феномен.

ским комунистима раширено мишљење да су сепаратистички, то јест, неспрски национализми мање опасни. Уз то је ишло и оспоравање могућности успостављања српске хегемоније у Југославији. На основу тога, и Милошевић и Стамболић су се залагали за чврсто интегрисану југословенску федерацију, са увећаним овлашћењима савезних власти и јединственим тржиштем. При томе, представљали су се као чувари тековина партизанског покрета и социјалистичке револуције из Другог светског рата, као и политичког наслеђа свих ранијих бораца за државно уједињење Јужних Словена. Економске аргументе за чвршће интегрисану федерацију су заснивали на сопственом опредељењу за самоуправни социјализам, али и за укључивање Југославије у глобалне и европске привредне токове и тржишне интеграције (Рибић 2009).

На основу наведених истраживања, које смо одвојено спровели Слободан Наумовић, Драгана Антонијевић и ја, можемо да закључимо да, политичком инструментализацијом традиције, национализма или неке друге идентитетске и вредносне декларације, политички актери стичу социјални легитимитет, који је неопходан за њихово деловање. При томе, политичко деловање је немогуће изместити из контекста социјалног конфликта. У складу с тим, политику треба разумети као артикулацију друштвених сукоба.

Дакле, истраживати манифестације политичке инструментализације значи третирати политику као изразито динамичан феномен и фокусирати се на политичке стратегије и тактике, то јест, стратегије и тактике актера друштвених сукоба. Проучавање политичке мобилизације представља корак даље у истом смеру, а Слободан Наумовић је први српски антрополог који га је учинио.

Наиме, у рушењу Слободана Милошевића с власти 2000. године, Наумовић препознаје модел изборне револуције, који је нарочито уочљив у деловању Народног покрета „Отпор!“⁴. Позивајући се, пре свега, на радове Валери Банс и Шерон Волчик, овај аутор наглашава да је изборна револуција „релативно нов и веома сложен модел политичког деловања који омогућује да се избори као форма демократске, ненасилне смене власти искористе за делимичну или потпуну демонстражу владајућег режима и промену политичког поретка, без прибегавања револуционарном насиљу или страној војној интервенцији“ (Naumović 2007, 124). У наставку, Наумовић објашњава:

...Разумљиво, изборну револуцију је могуће применити само против оних режима који су спремни да провере свој легитимитет на колико-толико слободним изборима. Тако-

⁴ Првобитни назив ове организације био је „Студентски покрет ‘Отпор!’“. У даљем тексту, Народни покрет „Отпор!“ ћу називати „Отпор“, без узвичника и наводника.

ђе, модел изборне револуције захтева постојање бројне, добро организоване, дисциплиноване и високомотивисане политичке опозиције и релативно развијеног сектора грађанског друштва. У случају примене модела изборне револуције у посткомунистичком периоду, посебно је интересантна „динамика дифузије“, на коју се најчешће указује употребом израза „талас демократизације“. Појава таласа демократизације сведочи о садејству неколико незаобилазних фактора: 1) убеђивачкој моћи претходних успешних примера, 2) присуству међународне заједнице спремне на подршку, 3) повољном утицају сличних политичких и друштвених услова, као и 4) дугој историји сарадње између опозиционих група из подручја о којем је реч (Naumović 2007, 124).

Српска изборна револуција је „обогатила модел изборне револуције какав је претходно испробан у Словачкој 1998. године, укључивањем постизборне фазе штрајкова, масовних уличних притисака на режим и 'револуционарног' заузимања институција од симболичког значаја попут Скупштине и Телевизије“. На тај начин, створена је „нова верзија модела, која је, потом, успешно примењена у Грузији, Украјини и Киргистану, али је, с друге стране, доживела потпуни неуспех у Белорусији“ (Naumović 2007, 125).

У првој фази изборне револуције у Србији, „развијане су или дограђиване институције неопходне за успешну борбу против режима“. То су били независни медији и њихове мреже, разне невладине организације и удружења грађана, независни синдикати, алтернативне образовне институције и нови друштвени покрети, као што је Отпор.

У другој фази, радило се на уједињавању опозиционих странака у изборну коалицију и проналажењу заједничког председничког кандидата, организоване су бројне ненасилне акције које су систематски провоцирале режим и доводиле до масовних хапшења и до његове дискредитације (Отпор), а спровођене су и мотивационе и предизборне кампање да би се постигла што већа изборна излазност. Настојало се и да се апстиненти и млади бирачи стимулишу да изађу на изборе тако што се радило на „обнављању наде у могућност победе над Милошевићем“. Изузетно важну и деликатну улогу имала је и

интензивна припрема домаћег и иностраног јавног мњења за предстојећу Милошевићеву изборну крађу, као и контрола бирачких спискова и надзирање изборне процедуре уз помоћ добро организоване мреже монитора, која је, по први пут, омогућила да се противник „има у шаци“ и пре него што је било могуће ваљано доказати да је починио планирану изборну крађу. Најзад, проглашавањем изборне победе опозиције пре објављивања званичних изборних резултата, упоредо са изношењем оптужби да је дошло до још једног

покушаја режимске изборне крађе, одузет је маневарски простор Милошевићу, који је, иначе, важио за врсног тактичара... (Naumović 2007, 126).

Коначно, у трећој фази, пошто је режим прогласио да опозициони кандидат није сакупио довољан број гласова за победу у првом кругу, уследили су раднички штрајкови, масовни грађански протести, претње блокадом целе земље, као и пооштрени притисци на кључне безбедносне функционере, да би до коначног слома режима дошло после спектакуларних демонстрација у Београду, 5. октобра 2000. године (Naumović 2007, 126).

Наумовић истиче да политички модел изборне револуције не може успешно да функционише без самосвојног развоја појединих елемената и указује да је Отпор имао идејне, организационе и персоналне корене у самониклим студентским покретима из 1992. и 1996-97. године. С друге стране, тај модел је развијен ван Србије и СР Југославије и „почива на континуираном дириговању локалним активностима и снабдевању локалних актера одговарајућим средствима“ (Naumović 2006, 186). Наумовић објашњава:

...У раној фази развоја покрета, страни утицаји се могу приметити у два домена – трансферу идеја и практичних решења која су Отпор учинила јасније профилисаним, политички много ефикаснијим, па и знатно дуговечнијим од претходних студентских иницијатива (на првом месту, организационим принципима насталим у оквиру источноевропских антикомунистичких нових друштвених покрета), као и у прецизном дефинисању улоге коју ће покрет имати у широко замишљеној неформалној коалицији антимилошевићевских снага која треба да спроведе изборну револуцију. У каснијим фазама, страни утицаји су препознатљиви у разним облицима помоћи неопходним за успешно обављање задатака које је Отпор имао као члан коалиције (спровођење стратегије ненасилног отпора, get-out-the-vote кампања или црне изборне кампање)... (Naumović 2006, 186).

Како Наумовић закључује, модел изборне револуције се заснива на нужности „прецизне координације деловања свих укључених политичких актера“. Да би се изборна револуција успешно реализовала потребно је и много наде, вере, енергије, стрпљења, храбрости... Наравно, неопходне су и „велике количине новца, као и спремност на помоћ некога ко је у стању да пренесе сва потребна техничка знања, пружајући, притом, континуирану политичку подршку“ (Naumović 2007, 127). Ипак, према истом аутору, модел изборне револуције не указује на већи значај страног од домаћег политичког фактора, већ упућује на *синергију*

дејстава, односно на *узајамно оснаживање* „различитих активности давалаца и прималаца политичких облика помоћи“ (Naumović 2007, 129). Наумовић објашњава суштину те синергије:

...Уместо да круто диригује процесом од почетка до краја, ангажујући у свим фазама деловања првенствено сопствене професионалне „кадрове“, страни партнер у оквиру овог релативно новог типа приступа настоји да почетним трансфером знања и средстава, као и адекватном стимулацијом, што потпуније покрене локалне људске потенцијале и препусти им, у великој мери, иницијативу за решавање конкретних проблема. При томе, страни партнер настоји да задржи што је могуће више контроле над процесом. Тај циљ остварује се превенствено преко 1) задржавања монопола над знањем, техникама и средствима, преко 2) тихог кооптирања елита укључених у сарадњу, као и захваљујући 3) ставкама неформалног уговора који се са тим елитама склапа, а којим се дефинишу координате будућег политичког поретка. Разумљиво, остварени степен контроле из разних разлога може остати далеко испод нивоа који је био очекиван, али га у неким случајевима може и премашити. У оквиру модела политичке синергије важи следеће правило – што се више знања и средстава уложи са стране, то више замисли, иницијатива, па и оригиналних решења постаје остварљиво у домаћој режији. И обрнуто, што је више предуслова за спровођење модела унапред испуњено код куће, и што више воље, ентузијазма и спремности на промене испољи локална популација, то ће страни фактор бити више заинтересован да пружи помоћ. Модел се, потом, у ходу прилагођава и преобликује, а затим се као пакет образаца (*template*) преноси на нове кандидате за демократизацију. При сваком новом преносу, претходни корисници пакета укључују се у обуку нових активиста, обогаћујући пакет искуствима која су стекли током примене образаца. Модел синергије укључује, дакле, и принципе *интерактивности, самоизградње и максималног коришћења локалних ресурса*... (Naumović 2007, 129-130).

И док је, у деловању Отпора и рушењу Милошевића, Слободан Наумовић препознао политички и теоријски модел изборне револуције, ја сам, проучавајући „Антибирокаратску револуцију“ у Србији, конструисао теоријски модел политичке мобилизације (Рибих 2010; Рибих 2011б). Дакле, политичка мобилизација се састоји од акција и њихових легитимација, насталих на акционим и легитимацијским основама. Акционе основе проистичу из базичне структуре политичког поретка, под којим подразумевамо принципе политичког организовања и деловања. Легитимацијске основе имају свој извор у базичним политичким вредностима, односно идејама које легитимишу политички поредак.

Политичка мобилизација може бити формална и неформална. Формална политичка мобилизација се врши у постојећим политичким институцијама и организацијама, док се неформална политичка мобилизација спроводи онда када политички лидери не могу да реализују своје циљеве у постојећим политичким институцијама и организацијама, па им је потребно да се позову на „спонтано“ исказану „аутентичну“ вољу народа. Чак и када не утичу на генерисање неформалне политичке мобилизације, политички званичници могу да је искористе за промоцију до тада потиснутих политичких ставова и захтева (Рибич 2008, 229).

„Антибирокуратска револуција“ представља обрачун унутар Савеза комуниста (СК) Србије који се одиграо у периоду од 1987. до 1989. године, уз најширу мобилизацију грађана, и чији резултат је уставно преуређење Србије. Њена прва фаза је започета иступањем Слободана Милошевића у Косову Пољу, априла 1987, а завршена је обрачуном с фракцијом Ивана Стамболића на Осмој седници Централног комитета Савеза комуниста (ЦК СК) Србије, септембра исте године. Ту фазу карактерише формална политичка мобилизација коју је Слободан Милошевић спровео унутар СК Србије, као и Милошевићево тек успостављено савезништво са грађанским покретом косовско-метохијских Срба, главним актером неформалне политичке мобилизације. Иако је политичка мобилизација у првој фази „Антибирокуратске револуције“ спроведена претежно унутар официјелних политичких институција и организација, она се, захваљујући значајној улози медија одвијала пред очима најшире јавности, што није био случај с ранијим обрачунима између фракција СК.

Друга и последња фаза „Антибирокуратске револуције“ је започета убрзо после Осме седнице, да би се, након рушења војвођанског, косовског и црногорског руководства 1988. и 1989. године, завршила усвајањем амандмана на републички Устав, чиме су створени услови за реинтеграцију покрајина у политички, правни и економски поредак Србије. У тој фази, актери неформалне политичке мобилизације су апсорбовани у широк друштвени покрет, над којим су официјелни партијски органи и државне институције прогресивно преузимали контролу.

Дакле, у првој фази „Антибирокуратске револуције“, Милошевић је спровео формалну политичку мобилизацију унутар СК Србије, али је и успоставио савезништво с кључним актером тадашње неформалне политичке мобилизације – грађанским покретом косовско-метохијских Срба. Такав спој политичких акција је проистекао из акционе основе сачињене из два елемента: институционалне структуре политичког поретка и демонополизације политичког живота. Истовремено, Милошевић је своје политичке акције легитимисао залагањем за заштиту косовско-метохијских Срба и борбу против албанског сепаратизма.

ратистичког национализма, као и заступањем титоизма и доктрине демократског централизма. Таква реторика је изграђена на национализму и идеолошком континуитету, као елементима легитимацијске основе политичке мобилизације српских комуниста, при чему је, и даље, већи део легитимитета Милошевићевих политичких акција засниван на идеолошком континуитету.

У другој фази „Антибирокуратске револуције“, широм Србије и Црне Горе, градске и општинске организације Социјалистичког савеза радног народа (ССРН) и СК су постепено преузимале организацију митинга од грађанског покрета косовско-метохијских Срба и његових локалних савезника. Тако су митинзи све више постајали израз формалне политичке мобилизације. У Војводини и Црној Гори, то је било резултат притиска неформалне политичке мобилизације, што је довело до сукоба унутар званичних политичких институција и организација. С друге стране, у централној Србији, републичка власт је организовала масовна окупљања да би спречила ширење неформалне политичке мобилизације. Без обзира на узрок, преливање формалне политичке мобилизације изван оквира државних и партијских органа омогућило је да демонополизација политичког живота постане иманентна институционалној структури политичког поретка. У првој фази „Антибирокуратске револуције“, та два елемента акционе основе политичке мобилизације српских комуниста била су јасно раздвојена.

Постепена демонополизација политичког живота је довела до промена и у легитимацијској основи политичке мобилизације српских комуниста. Иако је у њој и даље доминирао елемент идеолошког континуитета, непрекидно је јачао и елемент национализма. Наиме, Милошевић је наставио да, у својим говорима, заступа вредности југословенског самоуправног социјализма, али је, поред сталног позивања на солидарност с косовско-метохијским Србима, и све чешће евоцирао српску херојску прошлост. Ширењем политичке мобилизације изван официјелних државних и партијских органа, у њу су укључени и грађани који нису били чланови и симпатизери СК. То је створило потребу да се Милошевић промовише и као национални лидер, а не само као први човек СК Србије. Услед тога, на самом крају „Антибирокуратске револуције“, национализам је превладао над елементом идеолошког континуитета у легитимацијској основи политичке мобилизације српских комуниста. То је постало очигледно на Видовдан 1989. године, на свечаном обележавању шестстоте годишњице Косовске битке на Газиместану, масовном скупу који се претворио у тријумфалну прославу поновног успостављања државног јединства Србије. Том приликом, евоцирајући успомену на јунаке косовског мита, Милошевић је истакао сопствене заслуге за постизање политичких циљева око којих је, у „Антибирокуратској револуцији“, успостављен национални консензус. Консолидујући своју власт као неприкосновени на-

ционални лидер, Милошевић је постао спреман за појаву партијски организоване опозиције, као и за преговоре са политичким вођама других југословенских народа о судбини заједничке државе.

И док је теоријски модел изборне револуције конструисан да би објаснио лимитиран број специфичних случајева, надам се да мој теоријски модел политичке мобилизације може да послужи за анализу знатно ширег спектра политичких појава. Верујем да ће даља употреба теоријског модела политичке мобилизације у проучавањима из области политичке антропологије довести до његовог побољшања и прилагођавања већем броју конкретних манифестација политичког.

Ширење тематског опсега српске политичке антропологије указује да ће се, у 21. веку, она конституисати као научна дисциплина посвећена проучавању политичких култура. Због тога, важно је разумети да су политичке културе одређене политичким идиомима, као и политичким мишљењима и деловањима произашлим из тих идиома (Рибичић 2011а, 227). Политички идиоми се манифестују као оно што Џонатан Фридмен назива „партикуларним формама идентитетских политика“, које исходе из „артикулација између локалних живота и глобалних процеса унутар којих се ти животи живе и репродукују“. Те „партикуларне форме идентитетских политика“ представљају „праксе које се развијају из већих арена интеракције и нису просто пакети идеја који циркулишу светом“ (Friedman 2007, 119).

Фридменово становиште проистиче из глобално-системске перспективе, која је заснована на хипотези да шири глобални процеси генеришу ограничене ентитете који унутар њих егзистирају и репродукују се. То не значи да су „нације и друге политичке јединице пуки производи глобалне потподеле“, већ пре да су политичке јединице „конституисане у ширим односима унутар глобалног“. Истовремено, глобално није ентитет по себи, већ пре „структурисано поље“ у којем се одвијају процеси неопходни и довољни за разумевање формирања локалног (Friedman 2007, 117-118).

С друге стране, Фридмен истиче да је глобална арена производ одређеног скупа динамичких карактеристика, укључујући и формирање структура које имају центар и периферију, њихову експанзију, контракцију, фрагментацију и обнављање кроз циклусе хегемоничких промена (Friedman 1995, 74). Исти аутор објашњава да те карактеристике глобалних процеса представљају глобалне системе. Оне саме нису видљиви бихевиорални односи, већ карактеристике „таквих видљивих форми и релација“ (Friedman 2007, 118).

Вероватно најзначајнија карактеристика глобално-системског приступа је инсистирање на цикличности промена унутар светског система, што је најјучљивије у Волерстиновој (Валерштајновој) теорији модерног светског система. Наиме, Волерстин (Валерштајн) је фокусиран на капиталистичку светску привреду и међудржавни си-

стем као њену „политичку надградњу“ (Wallerstein 1984, 14). Према том аутору, светска капиталистичка економија представља систем у којем је садржана хијерархијска неједнакост дистрибуције, заснована на „концентрацији извесних врста производње (релативно монополизоване и, према томе, високопрофитне производње) у извесним ограниченим зонама, које постају места највеће акумулације капитала“. У тим зонама, јачају државне структуре, које „гарантују опстанак монопола“. Међутим, услед инхерентне крхкости монопола, „постоји стална и ограничена, али значајна релокација тих центара концентрације, током читаве историје модерног светског система“ (Valerštajn 2005, 30).

Према Волерстину (Валерштајну), промене у светској капиталистичкој привреди се одвијају кроз такозване „Кондратијевљеве циклусе“⁵, који „трају, приближно, педесет до шездесет година“. Док њихове А фазе представљају време „у којем посебно значајни економски монополи могу бити заштићени“, дотле, у њиховим Б фазама, долази до „географске релокације производње чији су монополи исцрпљени“ и настаје борба за „контролу нових монопола“ (Valerštajn 2005, 30).

С друге стране, међудржавни систем карактерише смена хегемонијских циклуса. Волерстин (Валерштајн) објашњава:

Хегемонија у светском систему значи да постоји једна геополитичка сила која је у стању да наметне стабилно стање друштвене дистрибуције моћи. То подразумева период мира, што првенствено значи одсуство војног сукоба – не укупног, али војног сукоба између великих сила. Такав период хегемоније захтева и, истовремено, изазива легитимност, ако се под тим мисли на осећање главних политичких актера да је друштвени поредак оно што они одобравају или да се свет (историја) постојано и брзо креће у смеру који они одобравају (Valerštajn 2005, 29).

Исти аутор наглашава да су, у историји модерног светског система, постојала само три примера такве хегемоније, која је сваки пут трајала око двадесет пет до педесет година, као и да су досадашњи хегемони били: Уједињене области (Уједињене провинције), средином 17. века; Уједињено Краљевство, средином 19. века; и Сједињене Америчке Државе (САД), средином 20. века (Valerštajn 2005, 29).⁶ По-

⁵ Названи према Николају Кондратијеву, руском економисти и творцу теорије о њима.

⁶ На другом месту, Волерстин (Валерштајн) износи прецизнију периодизацију хегемоније у модерном светском систему: Уједињене Провинције, од 1620. до 1650, односно 1672; Уједињено Краљевство, од 1815. до 1873; и САД, од 1945. до 1967. године (Wallerstein 1984, 17, 39-40).

сле периода хегемоније, увек долази до „мањка стабилности и легитимности, а то значи и мира“ (Valerštajn 2005, 29). Тада наступа дужи хегемонијски циклус, у којем се одвија борба

...између *две* главне државе око тога која ће, постајући примарно место акумулације капитала, постати наследник претходне хегемонистичке силе. То је дуг процес који подразумева војну моћ да би се добио „тридесетогодишњи рат“. Када се једном нова хегемонија успостави, њено одржавање захтева озбиљно финансирање, што неизбежно доводи до релативног слабљења актуелне хегемонистичке силе и борбе за наследника (Valerštajn 2005, 30).

Волерстин (Валерштајн) уочава четири структуралне аналогije између три периода хегемоније у историји модерног светског система. Прво, хегемон предњачи у сва три економска домена: агроиндустријској производњи, трговини и финансијама. Друго, све три хегемонијске силе су заступале глобални „либерализам“, залажући се за слободни проток робе, капитала и рада, као и за грађанске слободе, либералне парламентарне институције и политичка ограничења бирократске моћи. Треће, сва три хегемона су били примарно поморске силе, с тим што су САД поморско-ваздушна сила. Четврто, све три хегемоније су биле осигуране тридесетогодишњим светским ратом (Тридесетогодишњи рат, од 1618. до 1648; Наполеонови ратови, од 1792. до 1815; и евроазијски ратови, од 1914. до 1945. године), у којем су учествовале скоро све главне војне силе и којем је претходио дуг период компетитивне експанзије, чији је резултат био партикуларна концентрација економске и политичке моћи (Wallerstein 1984, 42-44).

Критичко сажимање Волерстинових (Валерштајнових) и Фридменових схватања светског система пружа неопходну сазнајну основу за антрополошка проучавања политичких култура. Дакле, границе модерног светског система су границе глобалне капиталистичке привреде и међудржавног система. Унутар тих међа, одвијају се глобални процеси који, поред процеса на локалном нивоу, пресудно утичу на стварање структурних услова у којима се формирају партикуларне политичке културе, односно политички идиоми и политичка мишљења и деловања која из тих идиома произлазе.

Цикличност унутар модерног светског система огледа се у смени интеракционих констелација глобалног капитализма, империјалне хегемоније и национализма (Рибих 2011a). Империјална хегемонија може бити мултилатерална и унилатерална. Циклус мултилатералне империјалне хегемоније представља историјски период борбе више империјалних сила да прошире простор своје хегемоније и тако стекну предност у односу на своје конкуренте. С друге стране, циклус унила-

тералне империјалне хегемоније представља историјски период мира и стабилности у међудржавним односима, уз економску, политичку и војну доминацију само једне империјалне силе.

Период мултилатералне империјалне хегемоније карактерише јачање државног интервенционизма у привреди, док је унилатерална империјална хегемонија праћена либерализацијом економије. Такмичење за империјалну хегемонију унутар модерног светског система захтева да националне владе успоставе контролу над привредом и тако је искористе за борбу са конкурентима унутар међудржавног система. С друге стране, унилатералном империјалном хегемону одговара либерализација економије, односно слабљење улоге државе у привреди. На основу тога, могуће је реконструисати четири циклуса у досадашњој историји модерног светског система: период интензивне борбе империјалних сила и владавине меркантилизма у привреди, од почетка модерног доба, на преласку 15. у 16. век, до 1815. године; период британске унилатералне империјалне хегемоније и доминације економског либерализма, од 1815. до почетка 1870-их година; период обновљене борбе империјалних сила и јачања државног интервенционизма у привреди, од почетка 1870-их до 1945. године; и период унилатералне империјалне хегемоније САД и економске либерализације, од 1945. године до краја 20. века. Реафирмација Русије као светске силе (омогућена поновним успостављањем државне контроле над енергетским ресурсима) и успех кинеског „тржишног социјализма“ сведоче да се налазимо на почетку новог циклуса мултилатералне империјалне хегемоније и успона државног интервенционизма у привреди.

За разлику од Волерстина (Валерштајна), ја не мислим да су, у 17. веку, Уједињене провинције успеле да постану хегемон модерног светског система, сличан оном какав су били Велика Британија у 19. и САД у 20. веку. Наиме, Уједињене провинције никада нису успеле да политички и војно доминирају светом као што је то успело Великој Британији и Америци, а и њихова релативна економска превођ је оспоравана меркантилистичком политиком других држава. Никако се не сме занемарити чињеница да временски интервал од краја 15. до почетка 19. века, представља период интензивне борбе између конкурентских држава унутар модерног светског система, током којег су оне постигле чврсту унутрашњу политичку, административну и економску интеграцију, да би, на крају, стекле и националну легитимацију.

То нас доводи до национализма, како сам већ истакао, основног елемента скоро свих модерних политичких идиома, који одређују оквир модерног политичког мишљења и деловања. Мултилатерална империјална хегемонија и државни интервенционизам у привреди стварају повољне услове за успех националног интегралитета, од стицања националне легитимације и националне интеграције постојећих држава до реализације паннационалистичких тежњи. С друге стране,

унилатерална империјална хегемонија и економска либерализација омогућавају јачање националног партикуларизма, од губљења националне легитимације до дезинтеграције постојећих држава.

Налазимо се на почетку петог циклуса историје модерног светског система, који ће карактерисати мултилатерална империјална хегемонија, доминација државног интервенционизма у привреди и јачање националног интегрализма. То значи да ће интензивирање империјалних ривалитета бити праћено све израженијим етатистичким тенденцијама у економији, као и јачањем националних, паннационалних и панрелигијских интеграција, што ће бити у функцији ширења и стабилизовања зона империјалних интереса. Свако релевантно антрополошко истраживање партикуларних политичких култура мораће да узме у обзир тако одређене глобалне процесе. Зато је неопходно да теорија светског система буде интегрисана у политичку антропологију.

На крају, потребно је да објасним зашто пишем о стању и перспективи развоја српске политичке антропологије у 21. веку, ослањајући се на преглед релевантних радова само три аутора. Таква селективност не проистиче из потцењивања остатка српске антрополошке продукције посвећене политичким феноменима, већ из уверења да проучавања политичке инструментализације (Наумовић, Антонијевић, Рибих) и политичке мобилизације (Наумовић, Рибих), као и инкорпорирање теорије светског система (Рибих) стварају најбољу основу за оригинални теоријски допринос српске политичке антропологије.

Литература:

Антонијевић, Драгана. 2007а. *Карађорђе и Милош. Између историје и предања*. Београд: Српски генеалогски центар – Одељење за етнологију и антропологију Филозофског факултета Универзитета у Београду.

Антонијевић, Драгана. 2007б. *Карађорђе и Милош. Мит и политика*. Београд: Српски генеалогски центар – Одељење за етнологију и антропологију Филозофског факултета Универзитета у Београду.

Carpenter, Ted Galen (ed.) 2000. *NATO's Empty Victory: A Postmortem on the Balkan War 2000*. Washington, D.C: Cato Institute.

Featherstone, Mike, Scott Lash and Roland Robertson (eds.) 1995. *Global Modernities*. London – Thousand Oaks – New Delhi: SAGE Publications.

Friedman, Jonathan. 1995. "Global System, Globalization and the Parameters of Modernity". In *Global Modernities*, eds. Mike Featherstone, Scott Lash and Roland Robertson (Editors), 69-90. London – Thousand Oaks – New Delhi: SAGE Publications.

Friedman, Jonathan. 2007. "Global Systems, Globalization, and Anthropological Theory". In *Frontiers of Globalization Research: Theoretical and Methodological Approaches*, ed. Ino Rossi, 109-132. New York: Springer.

Jatras, James George. (2000). "NATO's Myths and Bogus Justifications for Intervention". In *NATO's Empty Victory: A Postmortem on the Balkan War 2000*, ed. Ted Galen Carpenter, 21-29. Washington, D.C: Cato Institute.

Ковач, Сенка (ур.) 2005. *Проблеми културног идентитета становништва савремене Србије*. Београд: Одељење за етнологију и антропологију Филозофског факултета Универзитета у Београду.

Milenković, Miloš. 2010. *Ka politici srpske antropologije u XXI veku*. Београд: Srpski genealoški centar – Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

Наумовић, Слободан. 2005. „Национализација националне науке? Политика етнологије/антропологије у Србији и Хрватској током прве половине деведесетих година двадесетог века“. У *Проблеми културног идентитета становништва савремене Србије*, ур. Сенка Ковач, 17-60. Београд: Одељење за етнологију и антропологију Филозофског факултета Универзитета у Београду.

Naumović, Slobodan. 2006. "Otpor!" kao postmoderni Faust: društveni pokret novog tipa, tradicija prosvećenog reformizma i "izborna revolucija" u Srbiji. *Filozofija i društvo* 3: 147-193.

Naumović, Slobodan. 2007. Da li je Faust bio "Otporaš"? O subjektivističkom objektivizmu i objektivističkom subjektivizmu u interpretaciji (post)modernih društvenih i političkih pokreta. *Filozofija i društvo* 3: 117-145.

Naumović, Slobodan. 2009. *Upotreba tradicije u političkom i javnom životu Srbije na kraju dvadesetog i početkom dvadeset prvog veka*. Београд: Institut za filozofiju i društvenu teoriju – IP „Filip Višnjić“.

Posen, Barry R. The War for Kosovo: Serbia's Political-Military Strategy. *International Security* 24 (4): 39-84.

Рибих, Владимир. 2005. *Подељена нација. Српски национализам и политички сукоби у Србији 1990-2000*. Београд: Српски генеалошки центар.

Рибих, Владимир. 2008. Неформална политичка мобилизација и нестрпљиви национализам на Косову и Метохији. *Етноантрополошки проблеми* 3 (1) (н.с): 229-242.

Рибих, Владимир. 2009. Уставне промене и државно јединство у реторици „Антибирокарске револуције“ у Србији. *Етноантрополошки проблеми* 4 (1) (н.с): 185-212.

Рибих, Владимир. 2010. Политичка мобилизација српских комуниста у првој фази „Антибирокарске револуције“. *Етноантрополошки проблеми* 5 (3) (н.с): 201-226.

Рибих, Владимир. 2011а. *Политичка антропологија и модерни светски систем*. Београд: Српски генеалогски центар – Одељење за етнологију и антропологију Филозофског факултета Универзитета у Београду.

Рибих, Владимир. 2011б. Постанак националног лидера. Политичка мобилизација српских комуниста у другој фази „Антибирокупатске револуције“. *Antropologija* 11 (1): 85-115.

Rossi, Ino (ed.) 2007. *Frontiers of Globalization Research: Theoretical and Methodological Approaches*. New York: Springer.

Valerštajn, Imanuel. 2005. *Posle liberalizma*. Beograd: Službeni glasnik.

Wallerstein, Immanuel. 1984. *The politics of the world-economy. The states, the movements, and the civilizations*. Cambridge: Cambridge University Press – Editions de la Maison des Sciences de l'Homme, Paris.

Weller, Marc. 1999. The Rambouillet Conference on Kosovo. *International Affairs* 75 (2): 211-251.

Vladimir Ribić

Serbian political anthropology in the XXI century

The current thematic scope of the Serbian political anthropology suggests that in the XXI century it will be constituted as a scientific discipline dedicated to the study of political cultures. Therefore, it is important to understand that the political cultures are determined by political idioms as well as by political opinions and the actions arising from these idioms. The integration of the world system theory into a political anthropology that is established in this way should allow a historical contextualization of political cultures.

Key words: Serbian political anthropology, political cultures, political idioms, world system theory, political instrumentalization, political mobilization